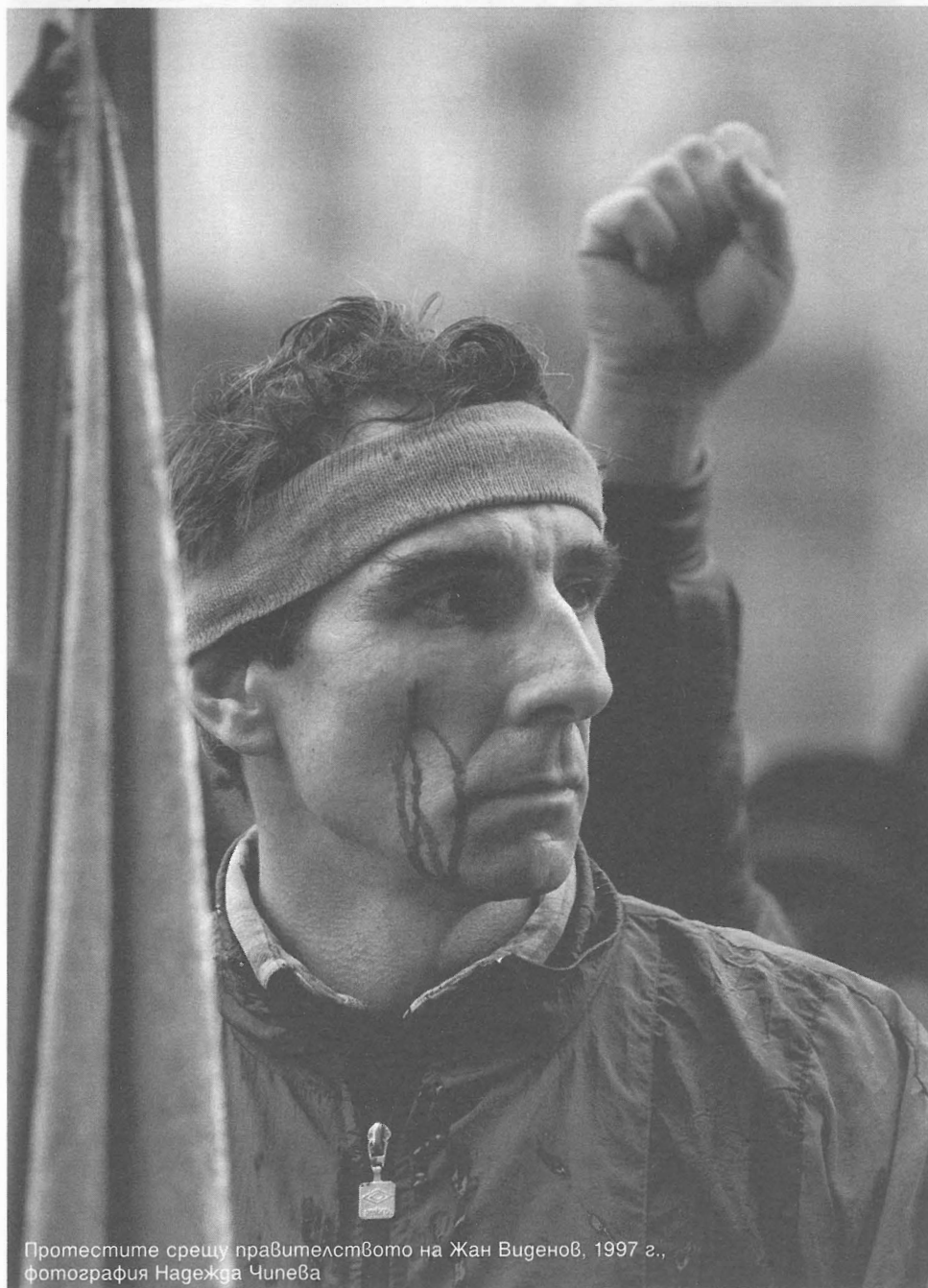

Разговор с проф. Веселин Методиев

Преход и посткомунизъм

„Освен наувитета от 90-те години имаше и едно свръхочакване. Помня това свръхочакване в самия себе си след огромния митинг на Орлов мост. Това наличие на хора, този оптимизъм породило огромни очаквания. Нереални очаквания.“

Има само съвременна история според една прочута формула на Бенедето Кроче. Проблемите ни в настоящето не рефлектират ли до голяма степен в разказа/разказите ни за българската история?

Има справедливост в думите, че се занимаваме само със своето време. Бенедето Кроче с основание го е отбелязал, но аз се опирам на друга максима. Св. Августин казва, че има само едно време и това е сегашното. И в сегашното е миналото сегашно, сегашното сегашно и бъдещото сегашно. В този смисъл всичко е днес. Професията на историка е да се откъсне максимално от човешкото всекидневие, да се опита да стане човек на миналото, оставайки обаче адекватен на разказа днес. И оттук има две възможности. Едната – да я нарека „манастирска“ – е да се откъснеш от днешното, да си останеш с миналото и да произведеш историография. Разказваш неща, опираш се на свидетелства и се появява един сполучлив научен труд. Втората възможност е по-трудна – да изпълниш ролята си на участник в сегашния процес, в който всички се учим или не се учим от миналото. В

Протестите срещу правителството на Жан Виденов, 1997 г.,
фотография Надежда Чилева

моя живот, преминал в две епохи – в тоталитарно и демократично общество – неуспеха на тази роля съм виждал и в единия, и в другия случай. В единия случай ми се струваше, че неуспехът е предизвестен, защото пропагандата, казионната литература, идеологията осъждаха историята по-скоро на „манастирско мислене“. Да дам пример със себе си. аз съм постъпил на работа в Държавния архив през март 1980 г. Не станях аспирант тогава, бяха „ходатайствали“ да получа двойка по руски, за да ме извадят от конкурса. Дължеше се на лично отношение към покойния ми баща в Института по история. Заех тази „манастirsка позиция“ в архивите и до ден днешен смятам, че ми е било много полезно. Не заради това, че съм се спасил от актуалността, а защото тази позиция ти дава много. Мнозина могат да ме упрекнат в много неща – и политически, и граждански – но не съм чул някой да ме упрекне, че съм професионално неинформиран. И това го дължа на тези 13 години в архивите. Това е алтернативата – да попаднеш в този малко отшелнически модел, който проф. Михаил Негелчев нарича „столчиската нормалност“, или да се опиташ да бъдеш част от всекидневието.

Ако се върнем 30 години назад, каква беше вашата 1989 година?

Моята 1989 година в личен план започна през 1988. На 8 март 1988 г. тогавашният шеф на архивите, покойният вече проф. Дойно Дойнов, ме извика в кабинета си, за да ми каже, че енциклопедията за държавните институции в България, която бяхме направили заедно с колежата Стоянов, е спряна. И че трябва да отида в издателство „Петър Берон“, за да разбера какво става. Попаднах в ситуация, в каквата не бях попадал. С помощта на проф. Илчо Димитров книгата беше издадена, след като бе скъсана колата с черно-бели илюстрации, за да се сложат цветни. И за да може снимката на тогавашния държавен глава, на председателя на Държавния съвет Тодор Живков, да бъде преди снимката на първия председател на Народното събрание Антим I. Имаше грама

и защо Станко Тодоров е след Петко Каравелов. Книгата най-накрая излезе, направиха ѝ такава реклама, че тя изчезна за няколко месеца, а тиражът ѝ стана библиографска рядкост.

За мен тогава се смени времето и попаднах в някакво друго време. Едва тогава, казвам го с дълбок срам, научих за трагедията с турците в България, и то защото в архивите се опитаха да ни накарат да сменяме имената в инвентарните описи, в справочниците на архивния фонд. Става дума за десет километра документация, представите си колко имена има в описите вътре. Абсурдна задача, неизпълнима физически. Ала тогава видях другото, грозното лице на тогавашната действителност в месеците преди падането на Берлинската стена. Самият 10 ноември ме завари в Института по история. Бях отишъл да питам за защитата на свободната си аспирантура, а там ми казаха: „Не знаеш ли, че Тодор Живков падна от власт!“. И трябва да призная, че седмица по-късно започна съвсем друг живот. Отивам в Института, а там всички стоят пред телевизора – за първи път излъчват Народното събрание. Тогава се произнесоха прочути фрази като тази на Благовест Сендов: „Всички излишни станахме“. Малко след това настъпи истински вихър и стана страшно интересно. И това е най-хубавото време в моя живот. Преживял съм може би едни от най-щастливите си мигове по площадите и улиците. Усмехнатите лица на хората правеха и мен щастлив. Времето стана друго.

През 90-те години се извърши голяма промяна в българската държава и в нейните институции. Но какъв според вас е ефектът от нея?

Мисля, че има голяма промяна. Началото бе дадено от правителството, водено от Филип Димитров, но промяната бе стартирана по неговия бабавен начин. Филип Димитров е рядко срещана, почитена фигура, но той смяташе, че може да подобри хората. Казвал ми го е лично, което беше наивно. Всички страдахме от наивност, аз

също. Въпреки това правителството му постави началото, даде старт на реституцията. Нещо, за което и парламентът помогна. Покойният Стефан Савов влезе в конфликт с много хора, защото настояваше най-вече за справедливост. Тоест първо реституция, а после приватизация. Много голям въпрос в цяла Източна Европа. Това е и сблъсък между поколенията. Имаше нещо, което на нашите дискусии в НБУ започнахме да наричаме „ретроутопия“. Имаше представа у една група хора, в която бях и аз, че ще възстановим българското общество от периода между двете световни войни. В никакъв случай не това след 19 май 1934 г., казваха такива като мен, а по-скоро онова от управлението на Ляпчев или Мушанов. А това беше свръхнаивно и свръхневъзможно.

Пак да кажа – започнаха промени, които бяха захлупени през есента на 1992 г. След това – при съвсем друга динамика – всичко стана коренно различно. При един бурен процес, започващ със Софиянски като служебен премиер и продължаващ с правителството на Иван Костов, за шест месеца бяха свършени много неща, като се отчиташе поуката от 1991 г. Масови структурни промени. Без никакви илюзии, че някой някога ще превъзпитава. Директно се търсеха нови хора. И тук грешките също бяха неминуеми. Извърши се „контрареволуция“, ако отчетем смисъла, който Егмънд Бърк внася в този термин: че само контрареволуцията е справедлива и че всяка революция е несправедлива. Тоест възстановяване на собствеността не само в ръцете на отделни хора, но и в стопанския живот на България. Мисля, че това е гигантски успех. Но той струва много скъпо. Такава радикална промяна се плаща с политическа цена, тоест с доверие. Думата „приватизация“ се превърна в нещо отрицателно и нарицателно, но истината е, че България след 2001 г. постепенно се замозгна като общество.

И днес нещата са несравними. Ще дам две числа. На 4 февруари 1997 г. бях на Консултативния съвет при президента Стоянов, защото Стефан Савов беше болен и аз го замествах.

фотография
Надежда Чипева

Присъствах на това историческо събитие. Тогава министър-председателят в оставка Жан Виденов съобщи, че държавата разполага с 300 млн. долара, а бяха необходими 500 млн. долара, за да се купи жито и да се осигури хляб. Това беше България на 4 февруари 1997 г. Онзи ден четох в медиите, че в банките има депозирани 55 млрд. лв., а БВП надмина 120 млрд. лв. Не знам колко Българи е построил Тодор Живков, но тези числа са категорични: промяната е била радикална и полезна и това няма как да бъде оспорено. Това е успех. Има ли в този успех неуспех? Да.

Откъде дойде неуспехът?

Част от полученото доверие бе изхабено и това бе цената, платена за стопанската реформа. Другата част от изгубеното доверие беше проблемната – от моралните претенции към управляващите. За мен това също беше проблем, такова е възпитанието, което съм получил вкъщи.

Ще го илюстрирам с един пример. Покройният Стефан Савов живееше на „Паренсов“, а аз живея на „Васил Левски“. Един ден той ми се обади, искаше да ми каже нещо важно. Бях вече вице-премиер и министър. Заяви ми следното: „Кажете на Иван (Костов), като минават по булеварда, да не свирят с тези сирени, че гразнят хората!“. Казах му: „Г-н Савов, това са линейките на „Бърза помощ“, които отиват към Сточна гара!“. Колите на властта не вдигаха шум, имаше изрични инструкции, но дори той беше останал с погрешно впечатление. Искам да кажа, че изискванията на градските хора в морален план бяха много високи. Реалностите не се засрещнаха с високите очаквания. Така и не се разбра, че хората, управлявали тогава България, не бяха обикновени посткомунисти.

Преход или посткомунизъм – как бихте определили изминалите 30 години?

Това е сблъсък от гледна точка на различни науки. Социологията и политическите науки са въвели понятието *преход (transition)*, което не може да бъде избегнато, защитено е с много аргументи. В исторически изследвания, които познавам, понятието обаче е *посткомунизъм*. И мисля, че то е по-точното от историческа гледна точка, когато се занимаваш с хора и общества, които променят нагласите си. Не можеш просто да прекрачиш през някакъв „преход“ и да се озoves на друго място. Освен това, като историк, бих попитал: кое не е преход в историята на хората от Древен Египет насам? Нали всичко е прехождало от едно състояние в друго. Навсякъде имаме промени – понякога по-бавни, друг път по-радикални. И когато се отдалечават времена, старото винаги е оставило нещо в новото.

Казахте, че има два начина на писане на историята. По кой начин написате книгата си за г-р Константин Стоилов?

Исках да съм в крак с настоящето. Отначало книгата се казваше „Константин Стоилов и политическата добродетел“. Георги Гочев ми предложи другото заглавие – „Един много добър човек“. Той го откри в казаното от Петко Каравелов в гения, когато погребват Стоилов. Отначало заглавието ми се стори някак ненаучно. Но аз нямах желание да пиша научен канон и съм щастлив, че тази книга си пое по пътя. Важно беше за мен да видя колко от идеите на г-р Стоилов са живи. Един пример. В края на XIX в. той заявява следното: „Крайно време е националното да отстъпи пред човечното“. Това и днес е остра тема за Европа.

Много държах да напиша тази книга, защото все се пише история на злото, което също е някакъв посткомунистически манталитет. Ние все пренебрегваме градския човек в Европа, изградил днешния модел на благоденствие. А заради това живеем в онзи „златен милиард“ в света, както го наричат икономистите. Нещо абсолютно непознато преди 100 години. Няма човек в България, който да се сравни с дядо си и да твърди, че живее

по-зле от него. Има и случаи на ударени хора, на „поразени хора“, както ги нарича Теодора Димова, които живеят по-зле от родителите си, но мисля, че през последните години и те живеят по-добре. Говоря най-вече за градските хора, за жителите на големите градове в страната.

Тук стигаме обаче до парадокса за историческия оптимизъм и историческия песимизъм. Дори след войните е имало някакъв оптимизъм. Днес въпреки данните, които споменахте, сякаш не е така. Има ли обяснение за това?

Според мен освен споменатия наивитет от 90-те години имаше и едно свръхочакване. Помня това свръхочакване в самия себе си, след огромния митинг на Орлов мост, където нямаше как да си пробия път около стадиона, а след това видях докъде се бе ширнало множеството от хора. Това наличие на хора, този оптимизъм породиха огромни очаквания. Нереални очаквания. Спецификата на големите очаквания е, че нещо трябва да бъде извършено от някой друг. Имаше очакване, че „ще стане като в Европа“. „Ще стане“ обаче не предполага усилие от страна на човека, който го произнася. „Ще стане“ някъде, някой ще го направи. Това е илюзия. Тези очаквания не бяха коригирани във времето. Има ги и днес. Затова и моите студенти много трудно си представят комунистическото минало.

Мислите ли, че днес има консенсус за онова, което е било някога? Или по-скоро има две версии, които са в латентно противопоставяне, и само от време навреме има изригване, например за учебниците по история? Ако е така, защо демократичната общност не можа да наложи – не по силов път, разбира се – своята оценка за онова минало?

Глаголът „налагам“ сякаш предполага сила. А налагането в един спокоен, демократичен ред на обществото е много дълъг процес. То трябва да съдържа в себе си огромен брой убедителни аргументи, за да се постигне консенсус. Не знам колко време е необходимо за постигането на такъв

консенсус. Мисля, че това е много дълъг процес. И нека ви коригирам: освен споменатите две общности има и трета общност, която изобщо не се интересува от това. И тази общност нарасна. Ако говорите по тези теми пред студентска аудитория, веднага виждате тези три групи. Едните казват: не е било така; другите: прав сте, прав сте; а третите питат: вие за какво спорите? Всичко започва най-вече от разказите вкъщи за онова време. Училището е втори фактор, и то с намаляваща сила. Не защото учителите нямат авторитет, а защото определят е „разказът вкъщи“. И всеки такъв сблъсък на разказите поражда електорални последици. Този сблъсък се предизвиква от демократичната общност и винаги носи електорална победа на БСП. Винаги. Защото от този сблъсък избирателите вдясно се вдигат с нищожен процент, а вляво се получава масова консолидация. Започва се с разказа: „Не беше само лошо...“. Мисля, че на изборите в София отново ще видим това. Да не говорим за други места в страната.

Българската историческа наука не може – и от това ме боли – да заеме позицията на стожер на миналото. Самата тя се разкъса вътре в себе си персонално – на „нашите“ и „вашите“. И то по начин, който не е симпатичен, погледнат отвън. Центърът на София винаги възприема тези аргументи и там те винаги печелят подкрепата. Това обаче е субкултура. Ала тази малка общност е важна, тя е гарант за българската демокрация.

Не трябва ли тази версия за комунистическото минало да се съпътства от постоянна бдителност в настоящето? Ако се стига дотам, че и днес един човек се обажда по телефона и едва тогава пожарните коли тръгват в съответната посока, за да гасят пожара. Съзирате ли тук аналогия с миналото?

Според мен аналогията между комунистическия режим и поведението на Бойко Борисов е малко пресилена. Комунистическия режим е установява през гигантско физическо изтребление на хора. Волята на избирателите изчезва, стопява се за броени

дни. Бойко Борисов е харизматична фигура, която събира реално доверие, защото се държи като Марлон Брандо от филма „Кръстникът“, излизайки от подземния свят. Представете си що за емоция е това! Дълго съм размишлявал над него. Разигравам го понякога пред студентите и те започват да се смеят, без да имам особени актьорски заложби. Този емоция е сполучлив и хората му се радват. Това е истината. И тук няма никакъв тоталитарен поглед. Това се харесва. А защо се харесва, е наистина важен въпрос. И нека кажем, че емоцията не е само български. Помислете си какви мотиви, какви аргументи има един американски гражданин, който гласува за Доналд Тръмп. За един маниак и психически неуравновесен човек, което е изписано на лицето му. Борис Джонсън във Великобритания играе същия емоция. При това той и Тръмп играят ролята на консерватори, което е още по-трудно представимо. Когато казах на един от нашите млади десни хора поне да прочетат какво казва папа Франциск за съвременния свят, той ми отвърна: „Папата е либерал“. И аз се отчаях. След като папа Франциск може да бъде наречен „либерал“, бъркотията е страшна.

Но да се върна на Бойко Борисов. Той има шанса да се харесва. И това го натова с управление, от което той почти нищо не разбира. Нещо, което усложнява нещата, но пък съвпадна със замозването на България. Ако я нямаше приватизацията, Борисов не би имал никакъв шанс, дори да е най-големият актьор. Но неговото управление върви заедно със замозването. Българската икономика е вече част от европейската икономика.

Какво показва прочитът ви като историк на настоящето: има ли криза на държавността – на парламентаризма, изпълнителната власт, президентството, дори на конституционния модел в страната?

Да, има. Ще дам един пример. Според Търновската конституция князът избира и назначава министрите, като избира един от тях за министър-председател. През март 1880 г.

Веселин
Методиев

Веселин Методиев е роден през 1957 г. Завършва история в СУ „Св. Климент Охридски“ през 1979 г. Народен представител в 37-ото, 38-ото, 40-ото, 41-ото НС. В периода 1997–1999 г. е вице-премиер и министър на образованието и науката в правителството на ОДС, оглавявано от Иван Костов. Доктор на историческите науки, професор в Нов български университет. Автор на книгите „Българските гържавни институции 1879–1886“, „Българските конституции и конституционни проекти“, „Конституционният дебат в българския парламент през XIX в.“, „Един много добър човек. Константин Стоилов и политическата добродетел“.

Втора победа на Либералната партия застава българския княз Александър I да подпише указ, в който се казва: „назначавам за министър-председател и министър на външните работи Драган Цанков“. А това е лидерът на спечелилата изборите партия. И на второ място се казва: по негово предложение, което го няма в Конституцията, назначавам тези и тези за министри. Това е отдаване на власт от княза в полза на демокрацията. Този „министърпредседателски тип управление“, въведен за 6 месеца, е гигантски институционален успех. Гигантски конституционен успех. Сега е тъкмо обратното. Едно от най-отвратителните неща, които съм преживявал политически, наблюдавайки конституционния живот в България, е връчването на третия мандат. Тази игра по Конституция позволява на тъмно, с тайни уговорки, да се появи правителство, което е извънвота на хората. Страшно безобразие, но то е

залегнало в конституционния текст. Трябва да се поправи, но си остава и до днес. Всички го видяха, когато се появи правителството на Любен Беров.

Второ, защо трябва да има служебно правителство? Защо да попадаме в капана, в който попадна в края на мандата си президентът Плевнелиев? Каква е ролята на служебното правителство? Щом си загубил властта, понеси достойно последиците и организирай прилично изборите. А не да слезеш от сцената, да поизпереш биографията си и след няколко месеца отново да те изберат. Какво е това нахалство? В същото време служебните министър-председатели се гържат като рокзвезди, макар да са само някакви чиновници. Ненужни чиновници. Още един конституционен проблем.

Това не ни ли връща към една констатация от дневника на д-р Константин Стоилов, която присъства и във вашата книга: „Всичко това е началото на шарлатанията. Страх ме е, че тя ще стане гържавна система у нас“?

Нека кажа само: текстът е написан от Константин Стоилов, когато той е едва на 27–28 години. Написан е от един почтен и добре възпитан човек, който, срещайки се с тези, които сега наричат „злаванаци“, просто не е можел да не се възмути. Целият текст от дневника му показва, че по-нататък, без да е търпим към шарлатанията, той разбира, че тя е част от живота. Няма общество от идеални хора. И броят на шарлатаните не е никак малък, но такава е човешката природа.

А какво става, ако шарлатанията превземе политиката? Не се ли стига тогава до завои към авторитаризма, което днес донякъде наблюдаваме в Източна Европа?

Авторитаризмът изисква голямо количество простаци. Те обаче трябва да се емоционално превъзбудени от нещо, за да вземат връх. За да могат да заразят с емоционалната си превъзбуда и останалите хора. Това се случва по времето на Хитлер. Германското общество масово се разболява. При българското общество ми се

струва, че това е невъзможно. Прекалено силен е образът на Андрушко в българското съзнание. Прекалено много ехидност и присмехулство има около нас. Цветан Стоянов пише за тези неща, а Георги Марков му отговаря в „Загочните репортажи“. Двамата дълго са водили този интелектуален разговор. При последната им среща в Лондон Георги Марков му казва: „Надявам се, че не си се обидил, че избягах“. Отговорът на Цветан Стоянов бил: „Надявам се, че не си се обидил, че останах“. Такива разговори са гаранция, че демократичната идея в България има шанс. Такива персонажи укрепват позициите на демокрацията. Българите разполагат с такива персонажи, което звучи дори прекалено оптимистично. Аз се срещам и разговарям с такива хора. Около тях, разбира се, я има и ехидността на простака. Но и тя, по парадоксален начин, също пречи на авторитарното. Тя също си обособява зона, в което то няма място.

Ще ви разкажа една история, която е пример за това. Познавах добре покойния писател Христо Калчев, бохем и пияница. Срещнах го след една „Всяка неделя“, в която той участва, а Кеворкян изобщо не можа да вземе думата. Христо Калчев разказа как му откраднали колата, обадил се на Васил Илиев от ВИС и колата му била върната в петък. Но той беше отишъл във „Всяка неделя“ за нещо друго – искаше да говори за пиратите. „Испанците и португалците ги бесеха на мачтите, а англичаните ги направиха генерал-губернатори“ – каза той, стана и си тръгна. Срещнах го след това в Созопол и го попитах защо говори такива работи. По този начин отправя посланието: „Всяка мутра – кмет“. Разговорът ни беше през 1995 г. „Че какво лошо има в това?“ – попита ме Христо Калчев. Той умря, а аз доживях да видя казаното от него. Ето защо ще ви отговоря, че всички ние в Източна Европа боледуваме от общи болести, но има и чисто български специфики. Трябва да си го признаем, ако искаме да сме реалисти и да не бягаме от отговора.

Разговора води екип на „Култура“